

Kolybenko O., Kolybenko O. Pereiaslav princes of the second half of the XII century – descendants of Yuri Dolgoruky.

The article deals with the vital activity of several well-known princes Pereiaslavl of Rus', the descendants of Yuri Dolgoruky. It is about his three sons and one grandson. The comparison shows significant differences in the meaning of the princely table of Pereiaslavl of Rus' in their life. For the three sons of Yuri, this table was very necessary and desirable for further career and claims to the throne of Kyiv. For his grandson this table in the very end of the XII century was equivalent to exile. This confirms the fact that Pereiaslavl of Rus' lost his sacred significance at the end of the XII century in the genus of the descendants of Volodymyr Monomakh. This sacred status was established by Vsevolod Yaroslavych and Volodymyr Monomakh.

Key words: *Pereiaslav princes, Pereiaslavl of Rus', Yuri Volodymyrovych (Dolgoruky), Rostyslav Yuriyovych, Hlib Yuriyovych, Mykhalko Yuriyovych, Yaroslav Mstyslavych.*

Одержано 16.01.2018.

УДК 94:75(477) «1790/1810»

Віктор Філас
(Запоріжжя)

**ХУДОЖНІ ПРОЕКЦІЇ КРИМУ У РОБОТАХ Х. ГЕЙСЛЕРА:
ФОРМУВАННЯ, СТРУКТУРА СЮЖЕТУ ТА ПРОБЛЕМИ АТРИБУЦІЇ**

У статті проаналізовано процес формування візуальних джерел з історії та етнографії Криму, створеного під час експедиції П. Палласа художником Х. Гейслером. Зокрема, зазначається, що ці джерела, в залежності від мети створення, склали дві групи. На формування сюжету джерел першої групи впливав безпосередньо П. Паллас, який ілюстрував свої мандрівні нариси. Друга група зображень відображає смаки Х. Гейслера. Структурно ці роботи мають або бінарну структуру сюжету (умовний символічний задній план та детальний передній), або носять характер етнографічної презентації/демонстрації (парні фігури людей у костюмах різних етносів Криму, зображених на білому нейтральному фоні). У публікації ставиться під сумнів авторство унікальних малюнків з Державного історичного музею, які приписувались П. Свіньїну. На основі порівняльного аналізу доводиться, що, принаймні, сім з них належать руці Х. Гейслера.

Ключові слова: *атрибуція, візуальні джерела, експедиція, Крим, офорт, П. Паллас, Х. Гейслер.*

Після приєднання, в результаті російсько-турецьких війн останньої третини XVIII ст., Північного Причорномор'я до Російської імперії перед урядом постав ряд першочергових завдань, що підпорядковувались одній меті – інтенсифікації фінансових надходжень до бюджету імперії, зміцнення боєздатності армії і флоту та підсилення рівня державної безпеки. Тому російський уряд був вкрай зацікавлений в організації науково-польових досліджень на нових землях та всіляко сприяв цьому.

Ключову роль у процесі дослідження як Північного Причорномор'я, так і всієї імперії в останній третині XVIII ст. відігравала Академія наук. Створена у 1724 р., вона здійснювала керівництво всіма експедиційними географічними роботами в імперії. У роботі експедицій державу цікавили, в першу чергу, науково-практична мета візуалізації і тому урядом фінансувались лише видання природничого характеру з супроводжувальними малюнками. Такий прагматичний підхід до візуалізації «академічних» подорожей став причиною того, що рисувальників не відбирали, а призначали до штату цих експедицій. Це були люди з посередніми художніми здібностями, головним завданням яких було створення креслень, схем, карт та графічна фіксація представників флори, фауни, артефактів, етнофактів, геологічних зразків тощо. Вони були орієнтовані на об'єктивну фіксацію, яка тяжіла до креслення елементів дійсності [11, арк.15]. Передача ж самої дійсності в комплексі або предметної системи була виключенням, оскільки рисувальники були виконавцями та очима науковців, яких цікавили лише науково-практичні деталі. Ці зображення в більшості своїй виступають як джерело природничих, а не гуманітарних наук. Орієнтація на науко-

во-практичні цілі не створювала підґрунтя для появи творів живопису та графіки, тому таких зображень лічені одиниці.

Натомість експедиції, організовані приватними особами, демонструють зовсім інший підхід до візуальної складової. Тут візуалізація «грала» на амбіціях приватних осіб, що організовували експедиції. Ця візуалізація давала можливість ефектно представити результати своїх досліджень на публіці. Тому до таких експедицій залучались не маловідомі малювальники, а художники, які вже мали неабиякий досвід та ім'я. Результатом здійснення приватних досліджень стали візуальні пласти зображень, що окрім науково-природничого характеру та умовних панорамних зображень, містять й інформацію з історії повсякденності та етнічних особливостей населення.

Першою експедицією некомерційного характеру, яка була здійснена у Північному Причорномор'ї після приєднання до Російської імперії, стала подорож у 1793-1794 рр. натураліста, геолога, етнографа, вченого-енциклопедиста П. Палласа (1741–1811 рр.). П. Паллас більше 40 років перебував на службі в Росії, був академіком Петербурзької Академії наук з 1767 р. Здійснюючи цю подорож, П. Паллас мав уже неабиякий дослідницький досвід. Він керував академічною експедицією на Волгу, до Оренбурзького краю та Сибіру, яку було проведено в 1768-1774 рр. Результати цих подорожей відображені у трьох томах «Путешествие по разным провинциям Российской империи», які вийшли у 1773-1788 рр. у Санкт-Петербурзі. Експедицію до Криму П. Паллас здійснив власним коштом [13, с.154].

У 1793 р., перед початком зими, дослідник разом з родиною вирушає з Санкт-Петербурга шляхом через Нижню Волгу, Прикаспійську низовину та Північний Кавказ та прибуває до Криму. Навесні 1794 р. П. Паллас розпочав дослідження Криму, а восени 1794 р. він вже представив Академії наук доповідь про свої дослідження [8, с. 363, 393, 395].

З П. Паласом у дорогу рушив і запрошений ним молодий німецький рисувальник та гравер Христиан Готфрід Генріх Гейслер (Christian Gottfried Heinrich Geissler, 1770–1844 рр.), завданням якого було зображення «ландшафтів, народних типів і творів мистецтва» [1, с.259]. Як відомо, Х. Гейслер народився у Лейпцигу, де з 1784 р. він навчався в Академії мистецтв. Визначний вплив на його становлення як майстра справив ілюстратор І. Ріхтер [8, Стб. 226–227]. У 1790 р. Х. Гейслер у пошуках роботи відправився до Санкт-Петербургу. До подорожі з П. Паласом він деякий час працював вчителем малювання та мав досвід у візуальному супроводженні видань. Зокрема, ним було створено малюнки мундирів російсько-імператорського війська, що ілюстрували видання Я. фон Лоде, яке вийшло у 1793 р. [8, Стб. 226–227].

Одним з результатів творчої діяльності Х. Гейслера під час здійснення цієї приватної експедиції-подорожі став широкий спектр візуальних зображень повсякденності народів Криму. Цей творчий доробок художника відомий широкому загалу в якості візуального супроводження наукових та науково-популярних текстів або «підтвердження» факту інших джерел. Однак далі ілюстрування та підтвердження фактів роботи Х. Гейслера не використовувались. Діяльність Х. Гейслера та його творчий шлях в історіографії розглядають безвідривно від експедиції П. Палласа [1; 4; 5; 13], а джерелознавча оцінка його візуального доробку, як то реконструкція корпусу джерел, деякі особливості структури сюжету (інформаційного повідомлення) та проблеми атрибуції, залишаються на узбіччі наукових розвідок. Саме вирішенню цих проблем присвячено дану публікацію.

Кримська подорож стала для Х. Гейслера однією з найвизначніших в його кар'єрі художника. Саме під час неї він створив багато замальовок екзотичного для тогочасної Європи регіону – Криму. Ці малюнки, поряд з іншими малюнками Російської імперії, лягли в основу кольорових альбомів, виконаних в техніці офорту. Саме ці альбоми принесли йому славу майстра офорту. Відразу ж після повернення з Криму Х. Гейслер приступив до роботи над виданням своїх малюнків.

Усі малюнки, створені Х. Гейслером, які відображають історію Північного Причорномор'я, розподіляються на три групи. До першої групи увійшли малюнки, які були створені на замовлення П. Палласа для «візуалізації» видання щоденника його подорожі. Сюжети та об'єкти, які треба було створити Х. Гейслеру, П. Паллас визначав сам ще під час

подорожі. Так, наприклад, він в своєму щоденнику писав: «Я закінчую цю роботу видом великого пагорба у Бронниць, вже описаного в попередній подорожі, і удаваного мені, незважаючи на його величину, роботою рук людських, нехай ця віньетка і буде закінченням». Мова йде про віньетку №14 «Зображення Бронницької голови біля містечка Бронниці в Новгородській губернії» [7, с. 216]. Вказівка на конкретне зображення під час запису у щоденник говорить про те, що зображення, які супроводжують текст «планувались» заздалегідь П. Палласом та є предметом його подорожніх вражень.

Усього Х. Гейслер зробив для ілюстрування щоденника П. Палласа 41 малюнок, з яких 29 мають відношення до українського Причорномор'я. Виходячи з сюжетів цих малюнків можна стверджувати, що увагу П. Палласа привертало, в першу чергу, панорамні природні ландшафти з обов'язковою наявністю населених пунктів та історичних архітектурних об'єктів. До кола візуальних інтересів П. Палласа входили також питання археології, фортифікації, сакральної архітектури та архітектури міст, особливостей геології гір, етнографії місцевого населення (особливості національного костюму та господарчого ладу). Графічне унаочнення подорожей П. Палласа Х. Гейслером стало однією з перших масових візуальних репрезентацій північно-причорноморського регіону. Результати попередніх досліджень Поволжя, Уралу й Сибіру принесли П. Палласу значну європейську славу. На Південь П. Паллас поїхав вже як добре знаний та досвідчений дослідник. Результатів його обстежень Північного Причорномор'я з нетерпінням чекали у вченому світі. Одразу після подорожі, аби задовольнити науковий інтерес вченої громадськості, П. Паллас видав у 1795 р. її короткий опис французькою мовою, але без гравюр. Потім, роком пізніше, його короткі описи перевидали знов – французькою та німецькою мовами. У 1796 р. було підготовлено менш відоме й поширене російськомовне видання у перекладі І. Ризького [7, с. 8]. П. Паллас намагався якнайшвидше видати свої праці у комплекті з візуальним супроводом. Однак, повний варіант результатів його досліджень вийшов лише у 1801 р. з картами схемами та гравюрами у Лейпцизі німецькою та французькою мовами. Згодом це видання вийшло ще двічі у Парижі – у 1805 та 1811 рр. Всі ці видання, як зазначалось вище, містили 41 малюнок [19]. Така затримка у 7 років була пов'язана із тим, що рисувальник його експедицій – Х. Гейслер, після повернення з Криму відправився до Лейпцига, де мав готувати гравюри до видання П. Палласа, але паралельно він почав працювати над виданням інших гравюр про традиції та культуру народів Російської імперії, чим дуже розсердив П. Палласа.

До другої групи малюнків Х. Гейслера, які відображають історію Північного Причорномор'я, відносяться роботи, що були зроблені не на замовлення П. Палласа. Судячи зі змісту сюжетів малюнків можна констатувати, що Х. Гейслера, який вперше потрапив до Криму, цікавила етнографічна складова життя населення Північного Причорномор'я. Ця зацікавленість гуртується навколо двох тематичних напрямків: відображення повсякденності та особливості традиційного одягу народів Криму.

Повсякденне життя народів Кримського півострова представлено у 17 розфарбованих офортах роботи Х. Гейслера. Всі розфарбовані офорти «обмежені» овальним картушем. Більшість з них має чітко контрастну структуру сюжету – умовний символічний задній план та детальний передній. Ця характерна риса сповна проявилась у гравюрі «Малороси (Чумаки)», де частина заднього плану з горизонту зафарбовано у чорний колір, символізуючи ніч, а ближня частина цього плану однотонна світло-зелена та символізує степ; ліворуч її пересікає умовна світло-коричнева смуга – дорога, і на фоні цього, на передньому плані, детально зображено волів та чумаків на відпочинку. Усі персонажі малюнків стоять так, щоб краще продемонструвати речі, в які вони вдягнені та знаряддя праці і побуту, якими вони користуються. Також гравюри цього напрямку зображають особливості повсякденності кримського базару, а також являють собою етнографічні замальовки побуту татар, ногайців, циган, арнаутів. Це, насамперед, такі роботи, як «Гірські татари», «Чабан або татарський пастух», «Дозвілля кримських татар», «Ногайські татари», «Кримські цигани», «Циганський танець», «Арнаути» тощо [16, Р.16, 22, 28, 29, 36,39, 40].

Другим напрямком відображення реалій тодішнього Північного Причорномор'я стали замальовки костюмів народів, які його населяли. Таких робіт нараховується 13. У них

Х. Гейслер детально промальовував національні костюми, але його зовсім не цікавили антропологічні особливості, а тому обличчя зображених людей носять настільки умовний характер, що можна розрізнити лише стать. Усі представлені типажі носять парний характер. Фігури людей зображено на білому нейтральному фоні попарно: жінку та чоловіка або двох чоловіків одного народу (українці, вірмени, німці, роми, арнаути, греки, татари заможні та звичайні, татари горні та степові), чоловіків споріднених народів (татари і ногайці, караїми та євреї) та неспоріднених (арнаут та чорноморський козак, турок та молдованин). На відміну від графічної інтерпретації Х. Гейслером росіян в зображеннях «неросійських» народів, у тому числі і народів Північного Причорномор'я, відсутні іронічність та гротеск. Вони представлені в нейтральному вигляді [2, с. 65].

Згодом «кримський» матеріал було видано Х. Гейслером у трьох альбомах. Перший альбом (1803 р.) описує та ілюструє основні народи Російської імперії. Серед них представлені костюми різних національних та соціальних груп Криму [17]. Другий альбом (1804 р.), що складається з чотирьох частин, живописує традиції, звичаї та дозвілля народів імперії. Друга, третя та четверта з них представляють повсякденне життя народів Криму [16]. Зображальна тематика третього альбому (1807 р.) гуртується навколо ілюстрації найдивніших російських народів, на думку автора, що взяли участь у війні проти Наполеона. Серед народів Північного Причорномор'я сюди потрапили зображення озброєного арнаута та ногайця з кримським татариним [14].

Окрім актуалізованих графічних робіт Х. Гейслера за допомогою тиражної графіки та відомих широкому загалу, невідомими залишаються унікальні графічні зображення, з яких і було зроблено офорти, та роботи, які не були відібрані для тиражування. Роботи з музейними колекціями та аукціонними каталогами дозволяють реконструювати цю частину доробку художника, створеного у вигляді унікальних графічних кольорових зображень. Так, у фондах Державного історичного музею в Москві зберігається колекція малюнків, зібраних П. Свіньїним, який довгий час перебував на службі в Колегії іноземних справ, був членом Академії мистецтв та Імператорської академії наук. П. Свіньїну належав так званий «Російський музей» – зібрання живопису, скульптури, антикваріату, рукописів, монет та мінералів [6, арк. 2-3].

Зібрання П. Свіньїна з Державного історичного музею були зведені в один альбом, який нараховує 70 акварелей, з яких 11 робіт сюжетно відносяться до Північного Причорномор'я. В них презентовано види Балаклави, Ізмаїлу, Інкерману, Миколаєва, Перекопа, Феодосії, Георгіївського монастиря, долини Салгіру, а також зафіксовано по одній жанровій (борцівський поєдинок) та етнографічній (родина євреїв з Одеси) сценах [10]. Всі роботи північно-причорноморської тематики приписані П. Свіньїну та датуються 20-тими роками ХІХ ст. Однак порівняльний та стилістичний аналіз ставить під сумнів авторство П. Свіньїна щодо цих робіт. Принаймні з однієї роботи «Перекоп» була зроблена однойменна гравюра. Інші роботи «Головна вулиця у Бахчисарай», «Вид Балаклави», «Боротьба у татар», «Вид Георгіївського монастиря у Криму», «Вид берега Салгіра», «Вид Інкермана», «Вид Феодосії» стилістично близькі стилю Х. Гейслера. Інші роботи з видами Миколаєва, Ізмаїлу та родини євреїв з Одеси відношення до стилю Х. Гейслера не мають. Окрім цього, сучасники неодноразово наголошували на тому, що П. Свіньїн копіював або просто привласнював собі авторство малюнків, які він збирав. Один із відомих колекціонерів гравюр та літографій, дипломат Д. Свербеєва, не без глибокої іронії так характеризував художні здібності П. Свіньїна: «Про Свіньїна розповідали, що він відкрив найлегший спосіб писати картини. Накресливши в своїй уяві якийсь ландшафт, намальований ним олівцем начорно, етюд приносив до одного з опікуваних їм юних талантів, просячи його написати олійними фарбами небо, з яким нібито одним П. Свіньїн не міг впоратися, потім іншого художника просив написати землю і зелень, третього – дерева, четвертого – воду і т. д. Складений таким чином пейзаж видавав він за свій твір і вписував на ньому в куточку своє ім'я» [12, с. 253–254]. Слова Д. Свербеєва підтверджує й той факт, що всі гравюри видання П. Свіньїна «Картины России и быт разноплеменных ея народов» підписані «Малював з натури П. Свіньїн» (в оригіналі

російською «Рисовал с натуры П. Свиныйн»). Однак два малюнки, за якими було зроблено гравюри, викликають сумніви щодо авторства П. Свиньїна. Так, його робота «Татарська кав'ярня у Бахчисараї» сюжетно збігається з малюнком Х. Гейслера, яка продавалась на торгах аукціону «Леклер» у 2015 р.[15]. Інша робота – «Служіння дервішів», стилістично нагадує манеру роботи Х. Гейслера. Окрім випадку з двома копіями з акварелей Х. Гейслера, він видав за свій малюнок, з якого було зроблено літографію під назвою «Севастополь», ідентичну більш ранній роботі авторства К. Кюгельхена.

Таким чином, творчій доробок Х. Гейслера, де презентована повсякденність та етнічне розмаїття українського Причорномор'я, був орієнтований на представлення широкій публіці. Це сповна відповідало ідеології Просвітництва XVIII ст. з її орієнтацією на орієнталізм та висвітлення життя інших народів. На сьогоднішній день творча спадщина Х. Гейслера нараховує 72 роботи, тиражовані у вигляді гравюр та унікальних кольорових малюнків, які довгий час приписувались П. Свиньїну. Інші невідомі роботи Х. Гейслера подекуди з'являються на світових аукціонах, що на рівні тенденції говорить про розпорошеність колекції художника.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Александровская О.А. Широкова В.А. Романова О.С. Озерова Н.А.М.В. Ломоносов и Академические экспедиции XVIII века. Москва: РТСофт, 2011. 272 с.
2. Гончарова Н.Н. Е.М. Корнеев: Из русской графики начала 19 в. Москва: Искусство, 1987. 382 с.
3. Григоров А.А. Из истории костромского дворянства. Кострома, 1993. 472 с.
4. Маркевич А.И. Академик П.С. Паллас. Его жизнь, пребывание в Крыму и ученые труды. (К столетию со дня его смерти) // ИТУАК. 1912. №47. С.167–242.
5. Муравьев, В. Б. Дорогами российских провинций: путешествия Петра-Симона Палласа. Москва: Мысль, 1977. 94 с.
6. Отдел письменных источников Государственного исторического музея (Москва). Свиныйн П.П. Альбом рисунков «Путешествия по России П.П. Свиныйна». Инв.№ И VII 1303. 70 л.
7. Паллас П.С. Наблюдения, сделанные во время путешествия по южным наместничествам Русского государства в 1793-1794 годах. Москва: Наука, 1999. 246 с.
8. Протоколы заседания Канцелярии императорской Академии наук 1725 по 1803 гг. Санкт-Петербург: Императорская академия наук, 1911. Т.4 С.1184.
9. Ровинский Д.А. Подробный словарь русских граверов XVI-XIX вв. Санкт-Петербург: Императорская академия наук, 1895. Т. 1. 806 стб.
10. Рукописный отдел Российской национальной библиотеки (Санкт-Петербург). Ф.679. Оп.1. Ед.хр.19. Отрывок из жизни Павла Свиныйна. Автобиографический очерк. 1-3 л.
11. Санкт-Петербургский филиал архива Российской Академии наук. Ф.21. Оп.1. Спр.85. Копи инструкций и наставлений, данные В.Ф. Зуеву к путешествию по югу России 1781 г. от Академии наук, Вольного экономического общества, группы учёных, Комерц-коллегии, Медицинской-коллегии и Академической комиссии. 38 л.
12. Свербеев Д.Н. Записки Дмитрия Николаевича Свербеева. (1799–1826). Москва: Типо-литография И.Н. Кушнерев и Ко, 1899. Т. 1. 525 с.
13. Сытин, А.К. Петр Симон Паллас – ботаник. Москва: Scientific Press, 1997. 338 с.
14. Bergk J., Geissler C. Schilderung und Abbildung der merkwürdigsten russischen Völkerschaften, welche in dem jetzigen Kriege gegen Frankreich. – Leipzig: Industrie-Comptoir, 1807. – 11 p.
15. Geissler C. Cafe tatar a Bakhtchisar. 1796. Auction Leclere. Marseille. Watercolours. Lot 85. 08.12.2008.
16. Geissler C. Mahlerische Darstellungen der Sitten, Gebräuche und Lustbarkeiten bey den Russischen, Tatarischen, Mongolischen und andern Völkern im Russischen Reich by Christian Gottfried Heinrich Geissler. – Leipzig: Baumgärtner, 1804. – 178 p.
17. Hempel F. Geissler C. Abbildung und Beschreibung der Völkerstämme und Völker unter des russischen Kaisers Alexander menschenfreundlichen Regierung. Oder Charakter dieser Völker aus der Lage und Beschaffenheit ihrer Wohnplätze entwickelt und in ihren Sitten, Gebräuchen und Beschäftigungen nach den angegebenen Werken der in- und ausländischen Litteratur. Leipzig: Industrie-Comptoir, 1803. 136 p.

18. Hexelschneider E. Geißler, Christian Gottfried Heinrich, Sächsische Biografie, hrsg. vom Institut für Sächsische Geschichte und Volkskunde // URL: [http://saebi.isgv.de/biografie/Gottfried_Gei%C3%9Fler_\(1770-1844\)](http://saebi.isgv.de/biografie/Gottfried_Gei%C3%9Fler_(1770-1844)) (дата звернення 30.12.2015).
19. Pallas P.S. Bemerkungen auf einer Reise in die sdlichen Statthalterschaften des Russischen Reichs in der Jahren 1793 und 1794. –Leipzig: Gottfried Martine, 1801. – 463 с.

REFERENCES

1. Aleksandrovskaya, O.A. & Shirokova, V.A. & Romanova, O.S. & Ozerova, N.A. (2011), *M.V. Lomonosov i Akademicheskie ekspeditsii XVIII veka*, RTSoft, Moskva, 272 s.
2. Goncharova, N.N. (1987), *E.M. Korneev: Iz russkoy grafiki nachala 19 v.*, Iskusstvo, Moskva, 382 s.
3. Grigorov, A.A. (1993), *Iz istorii kostromskogo dvoryanstva*, Kostroma, 472 s.
4. Markevich, A.I. (1912), Akademik P.S.Pallas. Ego zhizn', prebyvanie v Krymu i uchenye trudy (K stoletiyu so dnya ego smerti), ITUAK, №47, S.167–242.
5. Murav'yev, V.B. (1977), *Dorogami rossiyskikh provintsiy: puteshestviya Petra-Simona Pallas, Mysl'*, Moskva, 94 s.
6. Otdel pis'mennykh istochnikov Gosudarstvennogo istoricheskogo muzeya (Moskva), *Svin'in P.P. Al'bom risunkov «Puteshestviya po Rossii P.P. Svin'ina»*, Inv. № I VII 1303, 70 l.
7. Pallas, P.S. (1999), *Nablyudeniya, sdelannye vo vremya puteshestviya po yuzhnyim namestnichestvam Russkogo gosudarstva v 1793-1794 godakh*, Nauka, Moskva, 246 s.
8. (1911), *Protokoly zasedaniya Kantselyarii imperatorskoy Akademii nauk 1725 po 1803 gg.* Imperatorskaya akademiya nauk, Sankt-Peterburg, vol. 4, s.1184.
9. Rovinskiy, D.A. (1895), *Podrobnyy slovar' russkikh graverov XVI-XIX vv.*, Imperatorskaya akademiya nauk, Sankt-Peterburg, vol. 1, 806 stb.
10. Rukopisnyy otdel Rossiyskoy natsional'noy biblioteki (Sankt-Peterburg), F.679, Op.1., Ed.khr. 19, *Otryvok iz zhizni Pavla Svin'ina. Avtobiograficheskiy ocherk*, 1-3 l.
11. Sankt-Peterburgskiy filial arkhiva Rossiyskoy Akademii nauk, F.21, Op.1, Spr.85, *Kopi instruktsiy i nastavleniy, dannye V.F. Zuevu k puteshestviyu po yugu Rossii 1781 g. ot Akademii nauk, Vol'nogo ekonomicheskogo obshchestva, gruppy uchenykh, Komerts-kollegii, Meditsinskoy-kollegii i Akademicheskoy komissii*, 38 l.
12. Sverbeev, D.N. (1899), *Zapiski Dmitriya Nikolaevicha Sverbeeva. (1799–1826)*, Tipo-litografiya I.N. Kushnerev i Ko, Moskva, vol. 1, 525 s.
13. Sytin, A.K. (1997), *PetrSimon Pallas – botanik*, Scientific Press, Moskva, 338 s.
14. Bergk, J. & Geissler, C. (1807), *Schilderung und Abbildung der merkwürdigsten russischen Völkerschaften, welche in dem jetzigen Kriege gegen Frankreich*, Leipzig, 11 p.
15. Geissler, C. (1796), *Cafe tatar a Bakhtchisar*, Watercolours, Auction Leclere, Marseille, Lot 85, 08.12.2008.
16. Geissler, C. (1804), *Mahlerische Darstellungen der Sitten, Gebräuche und Lustbarkeiten bey den Russischen, Tatarischen, Mongolischen und andern Völkern im Russischen Reich by Christian Gottfried Heinrich Geissler*, Baumgärtner, Leipzig, 178 p.
17. Hempel, F. & Geissler, C. (1803), *Abbildung und Beschreibung der Völkerstämme und Völker unter des russischen Kaisers Alexander menschenfreundlichen Regierung. Oder Charakter dieser Völker aus der Lage und Beschaffenheit ihrer Wohnplätze entwickelt und in ihren Sitten, Gebräuchen und Beschäftigungen nach den angegebenen Werken der in- und ausländischen Litteratur*, Industrie-Comptoir, Leipzig, 136 p.
18. Hexelschneider, E. & Geißler, Christian Gottfried Heinrich, Sächsische Biografie, hrsg. vom Institut für Sächsische Geschichte und Volkskunde, URL: [http://saebi.isgv.de/biografie/Gottfried_Gei%C3%9Fler_\(1770-1844\)](http://saebi.isgv.de/biografie/Gottfried_Gei%C3%9Fler_(1770-1844)).
19. Pallas, P.S. (1801), *Bemerkungen auf einer Reise in die sdlichen Statthalterschaften des Russischen Reichs in der Jahren 1793 und 1794*, Gottfried Martine, Leipzig, 463 с.

Filas V. Artistic Projections of Crimea in the Works of H. Geissler: Formation, Structure of the Plot and Problems of Attribution.

The article analyzes the process of formation of visual sources on the history and ethnography of Crimea created by artist H. Geissler during the P. Pallas' expedition. In particular, it is noted that there were two groups of these sources depending on the purpose of the creation. The formation of the plot of the sources of the first group was influenced by P. Pallas who illustrated his travels essays. The second group of the images reflects the tastes of H. Geissler. These works have either the binary structure of the plot (symbolic background and detailed front) or the nature of the ethnographic presentation / demonstration (paired figures of people in suits of different ethnic groups of

the Crimea depicted on a white neutral background). The publication questioned the authorship of unique drawings from the State Historical Museum, which were attributed to P. Svinin. On the basis of the comparative analysis it is proved that at least seven of them belong to the hands of H. Geysler.

Key words: *attribution, visual sources, expedition, Crimea, etching, P. Pallas, H. Geissler.*

Одержано 06.03.2018.

УДК 378.011.3-051:796]:613.9(091)

**Тамара Єрїчева,
Ольга Палієнко
(Переяслав-Хмельницький)**

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я ШКОЛЯРІВ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Мета статті – обґрунтувати необхідність осмислення підготовки вчителів фізичної культури до збереження та зміцнення здоров'я школярів, спираючись на історичний аспект. Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності та системного аналізу фактів і подій.

Критичний рівень здоров'я і фізичного розвитку учнівської молоді викликає велике занепокоєння. Головна роль у процесі формування готовності до здорової життєдіяльності підростаючого покоління належить учителю.

У статті висвітлюється історія підготовки вчителів фізичного виховання. Проаналізовано навчальні плани, за якими здійснювалась підготовка фахівців у різні періоди розвитку суспільства. Зроблена спроба виявити дисципліни, вивчення яких сприяло б формуванню навичок здорового способу життя в учнів.

Результати дослідження дали можливість виявити, що підготовка фахівців з фізичного виховання здійснювалась, починаючи з середини XVIII ст. Аналіз навчальних планів показав, що дисципліни, за якими готували учителів фізичної культури, є основою для виховання здорової особистості.

Ключові слова: *підготовка учителів, фізичне виховання, збереження та зміцнення здоров'я, навчальні плани.*

Майбутнім кожної країни є діти, від яких залежить її процвітання. У той же час, стан здоров'я молодого покоління в нашій країні викликає велике занепокоєння. Майже 90 % дітей, школярів, студентів мають проблеми зі здоров'ям, у 60 % дітей і підлітків діагностують різноманітні дефекти фізичного розвитку, понад 50 % мають незадовільну фізичну підготовку. Критичний рівень здоров'я і фізичного розвитку учнівської молоді, внаслідок зниження рухової активності при зростаючому статичному і психоемоційному напруженні процесу навчання, впровадженні комп'ютерних технологій у повсякденний побут, несприятливих екологічних умовах, зростанні антисоціальних проявів серед учнівської молоді, висувають першорядне завдання перед державними органами, педагогічною громадськістю – збереження та зміцнення здоров'я школярів, формування в них навичок здорового способу життя [3].

Велика роль у процесі формування готовності до здорової життєдіяльності підростаючого покоління належить учителю, зокрема фізичної культури, що виступає носієм цінностей фізичної культури, дієвим чинником оздоровлення учнів. У зв'язку з цим, педагоги-науковці, викладачі-методисти та фахівці з фізичної культури ведуть інтенсивні пошуки нового змісту, форм і методів підвищення якості підготовки вчительських кадрів з фізичного виховання, діяльність яких плідно впливає на забезпечення й розвиток фізичного, психічного і духовного здоров'я підростаючого покоління [5].

Творчому пошуку шляхів покращення підготовки вчительських кадрів з фізичного виховання та вирішенню низки проблем, що гостро постають перед сучасними вищими педа-